

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ PULP MILLS (Μάρτιος 2011)

Συγγραφέας: ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ ΔΟΥΣΗ

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Παρά τη ραγδαία ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος, ιδίως από το 1972 και εντεύθεν^[1], οι υποθέσεις περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος -δηλαδή υποθέσεων που έχουν μια περιβαλλοντική συνιστώσα ή συνδέονται με τη χρήση και εκμετάλλευση φυσικών πόρων- δεν έχουν αισθητή παρουσία στο Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών^[2]. Το επταμελές Τμήμα περιβαλλοντικών υποθέσεων που το Δικαστήριο αυτό συγκρότησε το 1993^[3] δεν λειτούργησε ποτέ και, δεκατρία χρόνια μετά, το 2006, έπαυσε η ανανέωση της ετήσιας θητείας του. Από τις εκατόν πενήντα περίπου υποθέσεις που έχουν αχθεί στο Διεθνές Δικαστήριο προς επίλυση από την ίδρυσή του έως σήμερα^[4], ελάχιστες είχαν ως κεντρικό αντικείμενο την ερμηνεία και εφαρμογή κανόνων του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος. Από αυτές δύο εκκρεμούν, καθώς υποβλήθηκαν προσφάτως (2008^[5] και 2010^[6]) και ο χρόνος εκδίκασης διαφορών ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου διαρκεί περίπου τρία έως πέντε χρόνια. Επιπλέον, ορισμένες άλλες υποθέσεις ήγειραν, μεταξύ άλλων, ζητήματα που άπτονται του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος, χωρίς όμως το αντικείμενο των υπό εκδίκαση διαφορών να έχει αμιγώς περιβαλλοντικό χαρακτήρα.

Τα αίτια της περιορισμένης χρήσης του Διεθνούς Δικαστηρίου για την επίλυση περιβαλλοντικών διαφορών μπορούν να αποδοθούν, εν μέρει, στους διαδικαστικούς περιορισμούς, στους οποίους υπόκειται η υποβολή διεθνών διαφορών ενώπιον του Δικαστηρίου των Ηνωμένων Εθνών. Ως γνωστόν, μόνο κράτη μπορούν να εμφανιστούν ως διάδικοι ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου^[7], ενώ αποκλείονται άλλες οντότητες, όπως διεθνείς οργανισμοί (διακυβερνητικοί ή μη κυβερνητικοί),

επιχειρήσεις ή άτομα. Επιπλέον, το έλλειμμα υποχρεωτικής δικαιοδοσίας στη διεθνή σκηνή καθιστά αναγκαία προϋπόθεση την προηγούμενη συγκατάθεση των ενδιαφερομένων κρατών για την υποβολή μιας διαφοράς στο Διεθνές Δικαστήριο[8]. Η συγκατάθεση αυτή μπορεί να δοθεί είτε *ad hoc*, με την υπογραφή, δηλαδή, συνυποσχετικού μεταξύ των μερών για την υποβολή συγκεκριμένης διαφοράς στο Διεθνές Δικαστήριο[9] είτε πριν τη γένεση διαφοράς, με την ενσωμάτωση δικαιοδοτικής ρήτρας σε διεθνή -διμερή ή πολυμερή- συνθήκη[10] ή με την κατάθεση δηλώσεως αποδοχής της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου, η οποία, όμως, λειτουργεί υπό τον όρο της αμοιβαιότητας[11]. Επίσης, το Διεθνές Δικαστήριο μπορεί να γνωμοδοτεί ύστερα από αίτηση οποιουδήποτε οργάνου ή σώματος που έχει εξουσιοδοτηθεί από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών[12], για νομικά ζητήματα που εμπíπτουν στην αρμοδιότητα του αιτούντος οργάνου ή σώματος[13].

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τις περιβαλλοντικές διαφορές, η υποβολή τους σε ειδικό Τμήμα του Δικαστηρίου προϋποθέτει ότι και τα δύο μέρη συμφωνούν ότι πρόκειται για διαφορά με αμιγώς περιβαλλοντικό χαρακτήρα. Αυτό εξηγεί, ως ένα βαθμό, γιατί δεν λειτούργησε το Τμήμα περιβαλλοντικών υποθέσεων του Δικαστηρίου, καθόσον οι περισσότερες διαφορές με περιβαλλοντικές προεκτάσεις για τα διάδικα μέρη, όπως π.χ. η υπόθεση του *Φράγματος Gabčíkovo-Nagymaros*, μεταξύ της Ουγγαρίας και της Σλοβακίας[14], δεν είχαν ως αποκλειστικό αντικείμενο την ερμηνεία και εφαρμογή κανόνων του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος, αλλά αφορούσαν και σε άλλους διεθνείς κανόνες και νομικά επιχειρήματα. Θα πρέπει επιπλέον να σημειωθεί ότι η συμμετοχή δικαστών στη σύνθεση του Τμήματος περιβαλλοντικών υποθέσεων δεν προϋπέθετε την ειδίκευσή τους στο διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα το ειδικό Τμήμα περιβαλλοντικών υποθέσεων να μην καταστεί ελκυστικότερο από άλλους δικαιοδοτικούς μηχανισμούς επίλυσης διαφορών, όπως π.χ. το Δικαστήριο του Δικαίου της Θάλασσας. Πάντως, τα κράτη εμφανίζονται, γενικά, διστακτικά ως προς την υποβολή περιβαλλοντικών διαφορών σε διεθνή δικαστικά ή διαιτητικά σώματα[15]. Δεν είναι άλλωστε τυχαία η ραγδαία ανάπτυξη διεθνών μηχανισμών μη δικαιοδοτικού χαρακτήρα -αποκαλούμενοι μηχανισμοί μη συμμόρφωσης (non-compliance procedures)- με διοικητικές, ως επί το πλείστον, αρμοδιότητες, που λειτουργούν στο πλαίσιο πολυμερών περιβαλλοντικών συνθηκών. Οι μηχανισμοί αυτοί αποτελούν μια εναλλακτική λύση για την επίλυση ορισμένων περιβαλλοντικών διαφορών και, όπως έχει διαπιστωθεί, είναι αρκετά αποτελεσματικοί ως προς τον τελικό τους στόχο, που είναι η επάνοδος στη

νομιμότητα[16].

Υπό αυτές τις συνθήκες, η εκδίκαση μιας διαφοράς με κεντρικό αντικείμενο την ερμηνεία και εφαρμογή κανόνων του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος αποτελεί γεγονός αξιομνημόνευτο στην ιστορία του Διεθνούς Δικαστηρίου. Η υπόθεση της κατασκευής και λειτουργίας δύο βιομηχανικών μονάδων επεξεργασίας χαρτοπολτού στον ποταμό Ουρουγουάη (εφεξής: υπόθεση *Pulp Mills*), που ήχθη στο Δικαστήριο το 2006 από την Αργεντινή, έθεσε καίρια περιβαλλοντικά ζητήματα που περιστρέφονταν, εν πολλοίς, γύρω από την κρίσιμη έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και την εξισορρόπηση μεταξύ περιβαλλοντικής προστασίας και οικονομικής ανάπτυξης.

Η ανά χείρας μελέτη διερευνά, κατ' αρχάς, την περιορισμένη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου για ζητήματα περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος (II), για να εστιάσει, στη συνέχεια, στην υπόθεση *Pulp Mills* και τη σημασία της για την ανάπτυξη και εξέλιξη του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος (III).

II. Η νομολογία του Δικαστηρίου για ζητήματα περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος

Κατά τα εξήντα τρία χρόνια λειτουργίας του, το Διεθνές Δικαστήριο είχε, σε ορισμένες περιπτώσεις, την ευκαιρία να ασχοληθεί με προβλήματα που αφορούσαν άμεσα ή έμμεσα στο περιβάλλον[17]. Ήδη, στην πρώτη απόφαση που εξέδωσε, το 1949, και αφορούσε στο *Στενό της Κέρκυρας* (Ηνωμένο Βασίλειο κ. Αλβανίας)[18], το Δικαστήριο υπενθύμισε την αρχή της υποχρέωσης αστυνόμευσης που βαρύνει κάθε κράτος, σύμφωνα με την οποία κανένα κράτος δεν μπορεί να επιτρέψει εν γνώσει του να χρησιμοποιείται το έδαφός του για πράξεις αντίθετες στα δικαιώματα άλλων κρατών (*sic utere tuo, ut alienum non laedas*). Παρ' ότι η απόφαση δεν αφορούσε ειδικά στην προστασία του περιβάλλοντος, αλλά στην παραβίαση της αρχής της ελεύθερης ναυσιπλοΐας, συνέβαλε, αναμφισβήτητα, στην εξέλιξη του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε προηγούμενη νομολογία διαιτητικού δικαστηρίου σχετικά με την υποχρέωση των Κρατών να επιδεικνύουν δέουσα

επιμέλεια σε περίπτωση διασυνοριακών ζημιών[19] και τη συνέδεσε με το γενικό διεθνές δίκαιο. Η εθιμική αυτή υποχρέωση κωδικοποιήθηκε αργότερα[20] και προσδιορίστηκαν ορισμένες εφαρμογές της σε πλήθος κειμένων περιβαλλοντικού χαρακτήρα, όπως διακηρύξεις (π.χ. αρχή 21 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, αρχή 2 της Διακήρυξης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη), συμβάσεις (π.χ. άρθρο 194 παρ. 2 της Σύμβασης των ΗΕ για το δίκαιο της θάλασσας) ή άλλα κείμενα διεθνών οργάνων (π.χ. Σχέδιο άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου σχετικά με την πρόληψη διασυνοριακής ζημίας από επιβλαβείς δραστηριότητες[21]). Η εν λόγω αρχή αποτελεί, πλέον, μια από τις θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος.

Αρκετά χρόνια μετά την απόφαση για το *Στενό της Κέρκυρας*, το 1974, σε δύο υποθέσεις με παρόμοιο αντικείμενο σχετικά με τη *Δικαιοδοσία Αλιείας* (Ηνωμένο Βασίλειο κ. Ισλανδίας και Γερμανία κ. Ισλανδίας), το Δικαστήριο αναγνώρισε την πρόοδο του διεθνούς δικαίου της θάλασσας ως προς την προστασία και διατήρηση των ιχθυοαποθεμάτων. Ειδικότερα, έκρινε ότι λόγω της εντατικοποίησης της αλιείας, η ελεύθερη διαχείριση των ζώντων πόρων της ανοιχτής θάλασσας έχει αντικατασταθεί από την υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων άλλων Κρατών και τις ανάγκες διατήρησης των πόρων αυτών προς όφελος όλων[22]. Το Δικαστήριο δήλωσε ότι τα διάδικα μέρη όφειλαν «να επιθεωρούν τους αλιευτικούς πόρους στα υπό αμφισβήτηση ύδατα και να εξετάζουν από κοινού, υπό το φως επιστημονικών και άλλων διαθέσιμων πληροφοριών τα απαιτούμενα μέτρα για τη διατήρηση και την ανάπτυξη ορθολογικής εκμετάλλευσης αυτών των πόρων»[23]. Παρά ταύτα, έκρινε παράνομη τη συμπεριφορά της Ισλανδίας, ενός μικρού σχετικά κράτους άμεσα εξαρτημένου από την αλιεία, σχετικά με τη μονομερή υιοθέτηση αποκλειστικής ζώνης αλιείας για την προστασία των αλιευτικών της πόρων, μολονότι, κατά το χρόνο εκδίκασης των υποθέσεων, οι κανόνες του διεθνούς δικαίου σχετικά με την έκταση των δικαιωμάτων του παράκτιου κράτους είχαν ήδη εξελιχθεί[24].

Την προστασία του περιβάλλοντος επικαλέστηκαν, μεταξύ άλλων, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία στην υπόθεση για τις *Πυρηνικές Δοκιμές* κατά της Γαλλίας (1974). Οι ενάγουσες ζήτησαν από το Δικαστήριο να αποφανθεί ότι η Γαλλία όφειλε να σταματήσει τις πυρηνικές δοκιμές στην ατμόσφαιρα που πραγματοποιούσε στη Γαλλική Πολυνησία, στο Νότιο Ειρηνικό. Η υπόθεση ωστόσο δεν κρίθηκε επί της ουσίας, καθώς η Γαλλία δεσμεύθηκε, με δημόσια δήλωσή της, ότι θα διέκοπτε τις

πυρηνικές δοκιμές. Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο θεώρησε ότι οι προσφυγές της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας ήταν πλέον άνευ αντικειμένου. Στην απόφασή του προέβλεψε ωστόσο τη δυνατότητα των εναγουσών να ζητήσουν την επανεξέταση της υπόθεσης σε περίπτωση αμφισβήτησης της βάσης της απόφασης[25].

Το 1995, μετά την αναγγελία, εκ μέρους της Γαλλίας, της πρόθεσης διεξαγωγής υπόγειων πυρηνικών δοκιμών σε περιοχές της Γαλλικής Πολυνησίας, η Νέα Ζηλανδία επικαλέστηκε τη δυνατότητα επανεξέτασης της υπόθεσης. Αυτή τη φορά η επιχειρηματολογία της θεμελιώθηκε, σε μεγάλο βαθμό, στο διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος όπως είχε διαμορφωθεί και εξελιχθεί μέχρι εκείνη τη χρονική περίοδο. Ισχυρίστηκε, μεταξύ άλλων, ότι η Γαλλία είχε την υποχρέωση, που απορρέει τόσο από το συμβατικό όσο και από το εθνικό δίκαιο, να εκπονήσει μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν προχωρήσει στη διεξαγωγή των προγραμματισμένων δοκιμών[26]. Η Νέα Ζηλανδία επικαλέστηκε επίσης την αρχή της προφύλαξης, την οποία χαρακτήρισε ως ευρέως αποδεκτή αρχή του σύγχρονου διεθνούς δικαίου, και βάσει της οποίας η Γαλλία όφειλε να αποδείξει ότι οι υπόγειες πυρηνικές δοκιμές δεν θα προκαλούσαν έκλυση ραδιενεργών υλικών στο περιβάλλον. Και πάλι, όμως, η υπόθεση δεν κρίθηκε επί της ουσίας, διότι το Δικαστήριο απέρριψε το αίτημα επανεξέτασης της Νέας Ζηλανδίας, καθότι αφορούσε υπόγειες και όχι ατμοσφαιρικές πυρηνικές δοκιμές[27]. Το Δικαστήριο αρκέστηκε απλώς να υπενθυμίσει *«τις υποχρεώσεις των Κρατών να σέβονται και να προστατεύουν το φυσικό περιβάλλον, υποχρεώσεις στις οποίες τόσο η Νέα Ζηλανδία όσο και η Γαλλία έχουν επιβεβαιώσει στην παρούσα υπόθεση την προσήλωσή τους»*[28]. Το Δικαστήριο δεν αναφέρθηκε, ωστόσο, στη νομική βάση αυτών των υποχρεώσεων ούτε διευκρίνισε το ακριβές περιεχόμενό τους.

Η παραπάνω απόφαση του Δικαστηρίου να μην ασχοληθεί με την ουσία της υπόθεσης των γαλλικών πυρηνικών δοκιμών επικρίθηκε έντονα από τη θεωρία, η οποία τη χαρακτήρισε ως συντηρητική[29] και τυπολατρική[30]. Στις διστάμενες γνώμες τους, οι δικαστές που διαφώνησαν με την απόφαση ανέπτυξαν τη θέση τους σχετικά με το ρόλο του Διεθνούς Δικαστηρίου στην ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος, ενώ εισήλθαν και σε ζητήματα ουσίας της συγκεκριμένης υπόθεσης, αναλύοντας τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να αντιμετωπιστούν από το Δικαστήριο[31]. Σύμφωνα με τον δικαστή Weeramantry[32], ο οποίος ήταν ο πιο επικριτικός από τους δικαστές που μειοψήφισαν, το Δικαστήριο όχι μόνο μπορούσε να κάνει δεκτό το αίτημα της ενάγουσας, αλλά θα είχε επίσης την ευκαιρία να

διερευνήσει και να ερμηνεύσει ζητήματα θεμελιώδους σημασίας για το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, όπως οι εξόχως σημαντικές και ραγδαία αναπτυσσόμενες αρχές της προφύλαξης (precautionary principle) και της ισότιμης αντιμετώπισης των δικαιωμάτων των επερχομένων γενεών (principle of intergenerational equity)[33].

Ζητήματα περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος έθεσε, επίσης, η υπόθεση των *Κοιτασμάτων φωσφορικού άλατος στο Ναούρου* που ήχθη στο Διεθνές Δικαστήριο το 1992, από ένα πολύ μικρό νησιωτικό Κράτος, το Ναούρου, κατά της Αυστραλίας[34]. Η τελευταία κλήθηκε να αποκαταστήσει τα εδάφη του Ναούρου, τα οποία είχαν καταστραφεί από την ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση των πλούσιων κοιτασμάτων φωσφορικού άλατος, προς όφελος της βιομηχανίας των τριών Κρατών, υπό την κηδεμονία των οποίων τελούσε το Ναούρου για πολλές δεκαετίες (Αυστραλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Νέα Ζηλανδία)[35]. Η ενάγουσα ισχυριζόταν, μεταξύ άλλων, ότι το οικοσύστημα και το κλίμα της είχαν διαταραχθεί και ότι, λόγω της υπερεκμετάλλευσης τα αποθέματα των κοιτασμάτων φωσφορικού άλατος επρόκειτο σύντομα να εξαντληθούν. Η υπόθεση δεν εκδικάστηκε επί της ουσίας, καθώς τα μέρη κατέληξαν σε φιλικό διακανονισμό[36]. Η Αυστραλία χορήγησε στο Ναούρου ένα μεγάλο χρηματικό ποσό ως αντάλλαγμα για την παραίτησή του από τη δίκη[37].

Μέχρι το 1996, το Δικαστήριο δεν είχε αποφανθεί σχετικά με το κατά πόσον το περιβάλλον πρέπει να προστατεύεται ως ένα συλλογικό αγαθό, ανεξάρτητα από την ενδεχόμενη ζημία που μπορεί να υποστεί άμεσα ένα Κράτος. Η ιδέα της προστασίας του περιβάλλοντος *per se* διακρίνεται, για πρώτη φορά, στη γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου σχετικά με τη *Νομιμότητα της απειλής ή της χρήσης πυρηνικών όπλων*[38]. Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο κλήθηκε να γνωμοδοτήσει, κατόπιν αιτήματος της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, κατά πόσον επιτρέπεται από το διεθνές δίκαιο η απειλή ή χρήση πυρηνικών όπλων σε κάθε περίπτωση[39]. Παρ' ότι έκρινε ότι το διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος δεν ήταν το πλέον κατάλληλο εφαρμοστέο δίκαιο στη συγκεκριμένη υπόθεση[40], το Δικαστήριο προέβη σε ορισμένες δηλώσεις που χαρακτηρίστηκαν από τη θεωρία ως ιδιαιτέρως προοδευτικές[41] και οι οποίες επηρέασαν, μεταξύ άλλων, την ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου περί κρατικής ευθύνης[42]. Ειδικότερα, αναγνώρισε ότι «το περιβάλλον βρίσκεται διαρκώς κάτω από καθημερινή απειλή και ότι η χρήση των πυρηνικών όπλων θα αποτελούσε καταστροφή για το περιβάλλον». Δήλωσε ακόμη ότι «το περιβάλλον δεν είναι μια αφηρημένη έννοια, αλλά αντιπροσωπεύει το ζωτικό χώρο,

την ποιότητα ζωής και την καλή υγεία των ανθρωπίνων όντων, συμπεριλαμβανομένων και των γενεών που δεν έχουν ακόμη γεννηθεί. Η ύπαρξη της 'γενικής υποχρέωσης' των Κρατών να εξασφαλίζουν ότι δραστηριότητες υπό τη δικαιοδοσία και τον έλεγχο τους σέβονται το περιβάλλον άλλων Κρατών ή περιοχών πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας τους, αποτελεί πλέον μέρος του σώματος του διεθνούς δικαίου που αφορά στο περιβάλλον»[43]. Μολονότι κατέληξε ότι δεν υπάρχει κανόνας του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένου και του δικαίου περιβάλλοντος, που να απαγορεύει την απειλή ή χρήση πυρηνικών όπλων, το Δικαστήριο αναγνώρισε την υποχρέωση των κρατών να λαμβάνουν υπόψη περιβαλλοντικές εκτιμήσεις κατά τη χρήση των όπλων αυτών[44].

Με τη γνωμοδότηση αυτή, η αρχή που είχε διατυπωθεί στην πρώιμη νομολογία του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία τα Κράτη οφείλουν να μεριμνούν ούτως ώστε οι δραστηριότητες που τελούν υπό τη δικαιοδοσία και τον έλεγχο τους δεν προκαλούν ζημία σε άλλα Κράτη, επιβεβαιώθηκε και εξειδικεύτηκε στον τομέα του περιβάλλοντος. Επιπλέον, προστέθηκε μια νέα πτυχή της περιβαλλοντικής προστασίας, εφόσον η ως άνω υποχρέωση των Κρατών επεκτάθηκε και στις περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας. Η πτυχή αυτή είχε ήδη ενσωματωθεί σε διεθνή κείμενα, όπως π.χ. στη Διακήρυξη της Στοκχόλμης για το ανθρώπινο περιβάλλον (αρχή 21).

Ένα χρόνο αργότερα, το 1997, στην απόφαση σχετικά με την υπόθεση *Gabč ikono-Nagyymaros*, μεταξύ της Ουγγαρίας και της Σλοβακίας[45], το Δικαστήριο θα επαναλάβει και θα προσδιορίσει ορισμένες εφαρμογές της γενικής υποχρέωσης των Κρατών να προστατεύουν και να σέβονται το περιβάλλον. Η επίδικη διαφορά συνδεόταν με την κατασκευή και λειτουργία ενός συστήματος ρύθμισης της στάθμης των υδάτων στον ποταμό Δούναβη, βάσει μιας συμφωνίας του 1977 που δέσμευε τις δύο χώρες. Σκοπός του έργου, η κατασκευή του οποίου ξεκίνησε το 1978, ήταν η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, η βελτίωση της ναυσιπλοΐας σε ένα τμήμα του Δούναβη, και η προστασία των παρόχθιων περιοχών από τις πλημμύρες. Το 1989, η Ουγγαρία αποφάσισε να διακόψει το έργο, κυρίως λόγω της εντονότατης κριτικής που άσκησε η επιστημονική κοινότητα ως προς τις επιβλαβείς οικολογικές συνέπειες του έργου. Η Σλοβακία, που είχε ήδη προχωρήσει τις εργασίες που είχε αναλάβει σύμφωνα με τις συμβατικές της υποχρεώσεις, επενδύοντας μάλιστα σημαντικά κεφάλαια, επιχείρησε να συνεχίσει το έργο βάσει μιας εναλλακτικής λύσης, που προβλεπόταν

από τη συμφωνία του 1977, και η οποία περιελάμβανε τη μονομερή εκτροπή των υδάτων του ποταμού στην επικράτειά της και την κατασκευή υδατοφράγματος[46].

Η επιχειρηματολογία της Ουγγαρίας θεμελιώθηκε σε μεγάλο βαθμό στο δίκαιο του περιβάλλοντος, όπως αυτό είχε αναπτυχθεί και εξελιχθεί. Ισχυρίστηκε, μεταξύ άλλων, ότι οι δύο χώρες δεν είχαν αξιολογήσει επαρκώς τις επιπτώσεις του έργου στο περιβάλλον, καθώς ποτέ δεν εκπονήθηκε κατάλληλη μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων και ότι η λειτουργία του έργου θα προκαλούσε αναπότρεπτη οικολογική ζημία στη χλωρίδα και την πανίδα των παρόχθιων περιοχών, στην ποιότητα των αποθεμάτων πόσιμου ύδατος, κ.ά. Επικαλέστηκε, επίσης, την κατάσταση οικολογικής ανάγκης, ως λόγο που αίρει τον άδικο χαρακτήρα της αθέτησης των συμβατικών της υποχρεώσεων.

Αφού υπενθύμισε τη σημασία που αποδίδει στο σεβασμό του περιβάλλοντος, παραπέμποντας στην πρόσφατη νομολογία του[47], το Δικαστήριο αναγνώρισε την υποχρέωση των Κρατών να λαμβάνουν υπόψη τις εξελισσόμενες περιβαλλοντικές αρχές, όχι μόνο όταν συνάπτουν μια διεθνή συνθήκη ή αναπτύσσουν μια νέα δραστηριότητα, αλλά και όταν εφαρμόζουν υφιστάμενες συμφωνίες και υποχρεώσεις, καθώς και όταν αναπτύσσουν δραστηριότητες που είχαν ξεκινήσει στο παρελθόν. Συγκεκριμένα δήλωσε ότι: «Καθ' όλη τη διάρκεια της παρουσίας του στη γη, ο άνθρωπος δεν έχει σταματήσει να επεμβαίνει στη φύση για οικονομικούς ή άλλους λόγους. Στο παρελθόν, το έπραττε συχνά χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις συνέπειες στο περιβάλλον. Εξαιτίας των νέων επιστημονικών αντιλήψεων και της αυξανόμενης επίγνωσης των κινδύνων που αντιπροσωπεύει για την ανθρωπότητα η παράταση τέτοιων επεμβάσεων με απερίσκεπτο και συνεχή ρυθμό - για τις παρούσες και τις μελλοντικές γενεές-, διαμορφώθηκαν νέοι κανόνες και πρότυπα, που κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, ενσωματώθηκαν σε μεγάλο αριθμό κειμένων. Αυτοί οι νέοι κανόνες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και τα νέα πρότυπα να αξιολογούνται δεόντως, όχι μόνον όταν τα Κράτη προγραμματίζουν νέες δραστηριότητες, αλλά επίσης όταν συνεχίζουν δραστηριότητες που ξεκίνησαν στο παρελθόν. Αυτή η ανάγκη συμφιλίωσης της οικονομικής ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος εκφράζεται μέσα από την αντίληψη της βιώσιμης ανάπτυξης»[48].

Η απόφαση αυτή είναι η πρώτη στην οποία το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Παρ' ότι, όμως, ήταν κρίσιμη για την επίλυση της

συγκεκριμένης υπόθεσης, το Δικαστήριο τη χαρακτήρισε απλώς ως αντίληψη και όχι ως αρχή με κανονιστική αξία. Κατά τον δικαστή Weeramantry, το Δικαστήριο έπρεπε να αποσαφηνίσει το περιεχόμενο της βιώσιμης ανάπτυξης και να την εφαρμόσει στη συγκεκριμένη υπόθεση, προκειμένου να εναρμονίσει και να ιεραρχήσει δύο μελήματα τεράστιας σημασίας για τη σύγχρονη διεθνή σκηνή, δηλαδή το δικαίωμα στην ανάπτυξη και το δικαίωμα στην προστασία του περιβάλλοντος[49]. Εντούτοις, το Δικαστήριο αρκέστηκε απλώς να παραπέμψει το καθήκον αυτό στα διάδικα μέρη. Σύμφωνα με την απόφαση: «τα μέρη θα πρέπει να επανεξετάσουν από κοινού τις συνέπειες της λειτουργίας του έργου στο περιβάλλον»[50] και για το σκοπό αυτό να διαπραγματευτούν με καλή πίστη, λαμβάνοντας υπόψη τις περιβαλλοντικές ανησυχίες και τα σύγχρονα πρότυπα (current standards). Το Δικαστήριο απέφυγε να διευκρινίσει ποια είναι αυτά τα πρότυπα και να καθοδηγήσει τα μέρη σχετικά με το ποια από αυτά είναι εφαρμοστέα στη συγκεκριμένη υπόθεση. Έτσι, μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό η πρακτική χρησιμότητα της απόφασης, και η δυνατότητα να λειτουργήσει ως κίνητρο για την προσφυγή άλλων κρατών για την επίλυση διαφορών που συνδυάζουν πτυχές της περιβαλλοντικής προστασίας με τις απαιτήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης.

Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι το σκεπτικό της απόφασης *Gabčíkovo-Nagyymaros* στηρίχθηκε περισσότερο στο συμβατικό δίκαιο μεταξύ των μερών και λιγότερο στο δίκαιο του περιβάλλοντος. Το Δικαστήριο απάντησε στα περισσότερα επιχειρήματα της Ουγγαρίας με αόριστες δηλώσεις γενικού χαρακτήρα. Απέφυγε π.χ. να αναφερθεί στις επιστημονικές μελέτες που τέθηκαν υπόψη του και θεμελίωσε την απόφασή του, σχετικά με το ότι η Ουγγαρία δεν έπρεπε να διακόψει το έργο, στο δίκαιο περί συνθηκών. Σύμφωνα με αυτό το δίκαιο, η αναστολή μιας συνθήκης αιτιολογείται μόνον όταν αποτελεί το μόνο μέσο διαφύλαξης θεμελιώδους συμφέροντος, το οποίο βρίσκεται σε σοβαρό και επικείμενο κίνδυνο. Κατ' εφαρμογή αυτής της αρχής, το Δικαστήριο έκρινε ότι η κατάσταση οικολογικής ανάγκης που επικαλέστηκε η Ουγγαρία δεν της επέτρεπε να διακόψει το έργο, καθότι οι ενδεχόμενες περιβαλλοντικές ζημίες δεν ήταν σοβαρές και επικείμενες, αλλά αβέβαιες και όχι, πάντως, επαπειλούμενες[51].

Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι η πρακτική της εκπόνησης μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων ήταν ήδη ευρέως διαδεδομένη, το Δικαστήριο απέφυγε να την αναγνωρίσει ως μία υποχρέωση του γενικού διεθνούς δικαίου[52]. Σύμφωνα με την απόφαση, η αξιολόγηση των περιβαλλοντικών κινδύνων του έργου προβλεπόταν

από τη συμφωνία μεταξύ των μερών του 1977, στο μέτρο που η συμφωνία αυτή επέβαλε στα μέρη τη συνεχή και εξελισσόμενη υποχρέωση να διατηρούν την ποιότητα των υδάτων του Δούναβη και να προστατεύουν τη φύση. Και σε αυτό το σημείο η απόφαση του Δικαστηρίου χαρακτηρίζεται από αοριστία, εφόσον εναποθέτει τον έλεγχο και την επιτήρηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός έργου στην πρόθεση των ενδιαφερομένων μερών, αποφεύγοντας να διερευνήσει και να προσδιορίσει την εξέλιξη του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος σε σχέση με το ζήτημα αυτό. Θα μεσολαβήσει μια δεκαετία περίπου μέχρι να ξαναδοθεί η ευκαιρία στο Δικαστήριο να ασχοληθεί εκ νέου με παρόμοια ζητήματα, καθώς και άλλες πτυχές της περιβαλλοντικής προστασίας και να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει κανόνες του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου.

III. Η υπόθεση *Pulp Mills* : προς αναζήτηση του χαμένου χρόνου;

A. Τα περιστατικά της υπόθεσης

Η υπόθεση *Pulp Mills* έθεσε, με μεγαλύτερη ένταση απ' ό,τι στο παρελθόν, το ζήτημα της σύγκρουσης σημαντικών οικονομικών συμφερόντων με την επιταγή της περιβαλλοντικής προστασίας κοινών φυσικών πηγών. Η διαφορά γεννήθηκε το 2005, όταν η Ουρουγουάη ενέκρινε την κατασκευή και λειτουργία δύο βιομηχανικών μονάδων επεξεργασίας χαρτοπολτού στις όχθες του ποταμού Ουρουγουάη, που αποτελεί το φυσικό σύνορο μεταξύ της Αργεντινής και της Ουρουγουάης. Κάτοικοι και από τις δύο όχθες του ποταμού ανησύχησαν για τον όγκο των λυμάτων που θα εκλύονταν στον ποταμό και για άλλες επιβλαβείς ουσίες που θα είχαν αρνητικές επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα και τις καλλιέργειες της περιοχής[53]. Για την Ουρουγουάη το έργο αυτό, την εκτέλεση του οποίου ανέλαβαν εταιρείες ευρωπαϊκών συμφερόντων (η φινλανδική BOTNIA και η ισπανική ENCE), συνιστούσε μια σημαντική επένδυση, ύψους 1,7 δις δολαρίων, δηλαδή το μεγαλύτερο επενδυτικό έργο στην ιστορία της[54]. Ένα μέρος του έργου χρηματοδοτήθηκε από την Διεθνή Εταιρεία

Χρηματοδότησης, θυγατρική εταιρεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, ενώ η Πολυμερής Υπηρεσία Εγγύησης Επενδύσεων (που είναι επίσης θυγατρική της Παγκόσμιας Τράπεζας) παρείχε ασφαλιστική κάλυψη.

Για την Αργεντινή, που δεν είχε κανένα οικονομικό όφελος από το έργο, η υλοποίησή του θα προκαλούσε ανεπανόρθωτη ζημία στο περιβάλλον, καθώς και στην οικονομία της, ειδικότερα στη γεωργία και τον τουρισμό. Οι διαμαρτυρίες από την πλευρά της Αργεντινής κορυφώθηκαν με μαζικές κινητοποιήσεις και αποκλεισμό της γέφυρας που συνδέει τα δύο παρόχθια κράτη.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το καθεστώς διαχείρισης του ποταμού Ουρουγουάη διέπεται από μια συμφωνία του 1975 μεταξύ των δύο παρόχθιων κρατών (Καταστατικό του ποταμού Ουρουγουάη[55]), η οποία θεσπίζει υποχρεώσεις για τα μέρη σχετικά με τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος του ποταμού, την πρόληψη της ρύπανσης και την ευθύνη για ζημίες από ρύπανση. Επίσης, βάσει της συμφωνίας αυτής, ιδρύθηκε και λειτουργεί η Διοικητική Επιτροπή του ποταμού Ουρουγουάη (Comisión Administradora del Río Uruguay - CARU), η οποία είναι αρμόδια για τη ρύθμιση και το συντονισμό της χρήσης των υδάτων του ποταμού. Η Επιτροπή αυτή δεν μπορούσε ωστόσο να συνεισφέρει στην πρόληψη ή την επίλυση της συγκεκριμένης διαφοράς[56].

Μετά τις άκαρπες προσπάθειες διαπραγμάτευσης και διπλωματικής συμφιλίωσης μεταξύ των δύο χωρών, η Αργεντινή προσέφυγε, στις 4 Μαΐου 2006, στο Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών κατά της Ουρουγουάης. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της ενάγουσας, με την έγκριση, κατασκευή και μελλοντική λειτουργία δύο μονάδων επεξεργασίας χαρτοπολτού στις όχθες του κοινού ποταμού, η Ουρουγουάη παραβίασε τις διαδικαστικές και ουσιαστικές υποχρεώσεις που έθετε η συμφωνία του 1975[57]. Οι δραστηριότητες αυτές θα είχαν επιβλαβείς συνέπειες, μεταξύ άλλων, στην ποιότητα των υδάτων του ποταμού και στις παρακείμενες περιοχές. Η Αργεντινή υποστήριξε ότι η Ουρουγουάη ενέκρινε μονομερώς την κατασκευή των δύο μονάδων, αγνοώντας την υποχρεωτική διαδικασία κοινοποίησης και προηγούμενης διαβούλευσης που θα έπρεπε να λάβει χώρα στο πλαίσιο του κοινού μηχανισμού συνεργασίας (Επιτροπή CARU). Βάσει της συμφωνίας του 1975 (άρθρα 7 έως 15), κάθε σχέδιο που θα μπορούσε να επηρεάσει τη ναυσιπλοΐα, το καθεστώς του ποταμού ή την ποιότητα των υδάτων του έπρεπε να υποβάλλεται σ' αυτήν την

Επιτροπή και να εξετάζεται προτού εγκριθεί η υλοποίησή του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, υποστήριξε η Αργεντινή, εάν μια από τις δύο χώρες προγραμματίζει την ανάληψη έργων στις όχθες του ποταμού, η άλλη ενημερώνεται και έχει το δικαίωμα να αντιδράσει στην περίπτωση που τα προτεινόμενα έργα θίγουν τα έννομα συμφέροντά της.

Εκτός όμως από τις διαδικαστικές υποχρεώσεις, η Ουρουγουάη παραβίασε, σύμφωνα με την ενάγουσα, και τις ουσιαστικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συμφωνία του 1975, όπως την υποχρέωση να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την καλύτερη δυνατή και ορθολογική εκμετάλλευση του ποταμού, την υποχρέωση να λαμβάνει μέτρα για τη διατήρηση του υδάτινου περιβάλλοντος και την πρόληψη της μόλυνσης, την υποχρέωση της προστασίας της βιοποικιλότητας και της αλιείας, συμπεριλαμβανομένης και της υποχρέωσης να εκπονήσει μια εμπεριστατωμένη μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων κ.ά.

Ταυτόχρονα με την προσφυγή, η Αργεντινή υπέβαλε αίτημα διαταγής προσωρινών μέτρων[58], μέχρι την έκδοση της οριστικής απόφασης του Δικαστηρίου. Ισχυρίστηκε ότι οι κατασκευαστικές εργασίες, που είχαν ήδη ξεκινήσει, θα είχαν σίγουρα αποπερατωθεί μέχρι την έκδοση της απόφασης του Δικαστηρίου και το γεγονός αυτό θα προκαλούσε αναπότρεπτη και σοβαρή περιβαλλοντική βλάβη στην ποιότητα των υδάτων του ποταμού και στις παρακείμενες περιοχές. Ζήτησε λοιπόν από το Δικαστήριο να διατάξει την άμεση αναστολή των κατασκευαστικών αδειών και τη διακοπή των έργων που είχαν ήδη ξεκινήσει για την κατασκευή της μιας εκ των δύο μονάδων. Ζήτησε επίσης από το Δικαστήριο να διατάξει την Ουρουγουάη να συνεργαστεί με την Αργεντινή με καλή πίστη για την προστασία και διαφύλαξη του υδάτινου περιβάλλοντος του ποταμού[59].

Το Δικαστήριο εξέφρασε την κατανόησή του ως προς τις ανησυχίες της Αργεντινής σχετικά με τις ανάγκες προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και, ειδικότερα, την ποιότητα των υδάτων του ποταμού[60]. Υπενθύμισε στα μέρη την ιδιαίτερη σημασία που αποδίδει στο σεβασμό του περιβάλλοντος, παραπέμποντας ευθέως στην προηγούμενη νομολογία του. Υπενθύμισε επίσης την υποχρέωση αστυνόμευσης που τα βαρύνει σε σχέση με τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα υπό τη δικαιοδοσία ή υπό τον έλεγχό τους. Παρά ταύτα, με μεγάλη πλειοψηφία (14 ψήφους υπέρ έναντι μιας κατά), το Δικαστήριο απέρριψε το αίτημα της Αργεντινής,

με την αιτιολογία ότι οι περιστάσεις της υποθέσεως δεν απαιτούσαν τη λήψη προσωρινών μέτρων. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Αργεντινή δεν απέδειξε ότι η απόφαση της Ουρουγουάης να εγκρίνει την κατασκευή των έργων θα προκαλούσε ανεπανόρθωτη βλάβη στο περιβάλλον του ποταμού και στους παρόχθιους πληθυσμούς. Ο κίνδυνος που επικαλέστηκε η Αργεντινή δεν ήταν επαπειλούμενος, εφόσον συνδεόταν περισσότερο με τη λειτουργία των δύο μονάδων, η οποία δεν θα ξεκινούσε πριν το 2007 και το 2008 αντίστοιχα[61]. Το Δικαστήριο τόνισε, ωστόσο, τον αλληλένδετο χαρακτήρα μεταξύ της ανάγκης αδιάκοπης προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και των δικαιωμάτων οικονομικής ανάπτυξης των παρόχθιων κρατών[62]. Χαρακτήρισε ως ιδιαιτέρως προοδευτικό το καθεστώς διαχείρισης του ποταμού, όπως αυτό ορίζεται από τη διμερή συμφωνία του 1975[63]. Υπογράμμισε επίσης ότι υφίσταται ήδη ένας κοινός μηχανισμός συνεργασίας για τη διαχείριση των κοινών υδάτινων πόρων: η Διοικητική Επιτροπή CARU που τα μέρη εσύστησαν το 1975 και της προσέδωσαν ρυθμιστικά, εκτελεστικά, διοικητικά, τεχνικά και μεσολαβητικά καθήκοντα[64]. Εφόσον υφίσταται και λειτουργεί ήδη ένας κοινός μηχανισμός συνεργασίας, δεν συνέτρεχε λόγος να διατάξει την Ουρουγουάη να συνεργαστεί με την Αργεντινή.

Το Νοέμβριο του 2006, η Ουρουγουάη ζήτησε και εκείνη τη διαταγή προσωρινών μέτρων για να προστατεύσει τα δικαιώματά της, εν αναμονή της απόφασης του Δικαστηρίου επί της ουσίας της υποθέσεως[65]. Συγκεκριμένα, ζήτησε από το Δικαστήριο να αποφανθεί ότι η Αργεντινή όφειλε να λάβει όλα τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να προλάβει ή να παύσει η διακοπή της κυκλοφορίας μεταξύ των δύο χωρών, ιδιαίτερα ο αποκλεισμός της γέφυρας που συνδέει τις δύο χώρες από Αργεντινούς πολίτες που διαμαρτύρονταν για την κατασκευή των επίδικων μονάδων. Η Ουρουγουάη ισχυριζόταν ότι η διακοπή κυκλοφορίας μεταξύ των δύο χωρών προκάλεσε ζημία ύψους 200 εκ. δολαρίων στον εμπορικό και τον τουριστικό κλάδο. Το Δικαστήριο, με 14 ψήφους υπέρ έναντι μιας κατά, απέρριψε και αυτό το αίτημα λήψης προσωρινών μέτρων, καθώς δεν αποδείχθηκε ο επαπειλούμενος κίνδυνος ανεπανόρθωτης βλάβης στα δικαιώματα της Ουρουγουάης[66].

B. Η απόφαση του Δικαστηρίου επί της ουσίας της υπόθεσης

Στην απόφασή του επί της ουσίας της υπόθεσης, που εκδόθηκε στις 20 Απριλίου 2010, το Δικαστήριο ασχολήθηκε, εν πρώτοις, με την αρμοδιότητά του να εκδικάσει τη διαφορά[67]. Τα δύο μέρη συμφωνούσαν ότι η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου θεμελιωνόταν στο άρθρο 36 παρ. 1 του Καταστατικού του[68] σε συνδυασμό με το άρθρο 60 της διμερούς συμφωνίας του 1975, το οποίο υποδείκνυε το Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών ως αρμόδιο για την εκδίκαση διαφορών που αφορούν στην ερμηνεία και εφαρμογή του, εάν οι διαφορές αυτές δεν μπορούν να επιλυθούν με απευθείας διαπραγματεύσεις. Τα διάδικα μέρη διαφώνησαν ωστόσο σχετικά με το κατά πόσον το Δικαστήριο είχε αρμοδιότητα, βάσει της παραπάνω συνυποσχετικής ρήτρας, να αποφανθεί για αιτήματα που αφορούσαν σε οποιοδήποτε τύπο ρύπανσης ή περιβαλλοντικής ζημίας σχετικά με τον ποταμό. Η Ουρουγουάη υποστήριξε, και το Δικαστήριο συμφώνησε, ότι η αρμοδιότητά του περιοριζόταν στην ερμηνεία και εφαρμογή της συμφωνίας του 1975. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είναι αρμόδιο να εξετάσει τα αιτήματα της Αργεντινής σχετικά με την ατμοσφαιρική ρύπανση, το θόρυβο, την οπτική ρύπανση και την επίπτωση της δυσσομίας στον τουριστικό κλάδο[69].

Το Δικαστήριο απέρριψε επίσης τη θέση της Αργεντινής αναφορικά με την προτεινόμενη ερμηνευτική μέθοδο της διμερούς συμφωνίας του 1975. Ειδικότερα, η Αργεντινή υποστήριξε ότι η συμφωνία θα έπρεπε να ερμηνευθεί με τέτοιο τρόπο που να λαμβάνει υπόψη όλους τους σχετικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου που είναι εφαρμοστέοι μεταξύ των μερών, ούτως ώστε η ερμηνεία της συμφωνίας να παραμείνει σύγχρονη και να εξελιχθεί σύμφωνα με τις αλλαγές στα περιβαλλοντικά πρότυπα[70]. Η Αργεντινή επικαλέστηκε ορισμένες οικουμενικές συμβάσεις (Σύμβαση για τη βιολογική ποικιλότητα, Σύμβαση για τους υγροτόπους διεθνούς σημασίας κ.ά.), καθώς επίσης και στις αρχές της δίκαιης, ορθολογικής και μη επιζήμιας χρήσης διεθνών υδάτινων οδών, τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, της πρόληψης, της προφύλαξης και την ανάγκη εκπόνησης μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Το Δικαστήριο απέρριψε την ερμηνευτική μέθοδο της αναγωγής στις οικουμενικές συμβάσεις για την ερμηνεία της διμερούς συμφωνίας, με το σκεπτικό ότι η αναφορά στη συμφωνία του 1975 των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από

συνθήκες και άλλες διεθνείς συμφωνίες εν ισχύ μεταξύ των μερών, δεν συνεπάγεται ότι τα μέρη είχαν την πρόθεση να καταστήσουν τη συμμόρφωση με τις συνθήκες αυτές μία δέσμευση υπό τη διμερή συμφωνία. Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι ακόμη και εάν ορισμένες αρχές που περιλαμβάνονται στις οικουμενικές συμβάσεις δεν ισχύουν ως γενικό (εθιμικό) διεθνές δίκαιο, θα μπορούσαν, εντούτοις, να συμβάλλουν στην εξελικτική ερμηνεία των ρητρών της διμερούς συμφωνίας.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο στράφηκε στη διερεύνηση των φερόμενων παραβιάσεων των υποχρεώσεων που θέτει η διμερής συμφωνία του 1975. Αφού διαπίστωσε τη συμπληρωματική σχέση και το λειτουργικό δεσμό μεταξύ διαδικαστικών και ουσιαστικών υποχρεώσεων[71], υπογράμμισε ότι οι προβαλλόμενες παραβιάσεις των δύο κατηγοριών υποχρεώσεων θα έπρεπε να διερευνηθούν χωριστά, καθότι δεν προκύπτει ευθέως από τη συμφωνία ότι η παραβίαση των διαδικαστικών υποχρεώσεων επισύρει κατ' ανάγκη την παραβίαση ουσιαστικών υποχρεώσεων[72].

Το Δικαστήριο προχώρησε έτσι στην εξέταση των διαδικαστικών υποχρεώσεων[73]. Η Αργεντινή ισχυριζόταν ότι η Ουρουγουάη παρέλειψε να την ενημερώσει και να συζητήσει μαζί της για τα σχέδια κατασκευής και λειτουργίας των δύο βιομηχανικών μονάδων επεξεργασίας χαρτοπολτού και, ως εκ τούτου, παραβίασε τις διαδικαστικές υποχρεώσεις που θέτει η συμφωνία του 1975. Η Ουρουγουάη απάντησε ότι υπήρξε ενημέρωση και διαβούλευση στις αλληπάλληλες συναντήσεις μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών των δύο χωρών που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των ετών 2005 και 2006. Επιπλέον υποστήριξε ότι η συμφωνία του 1975 δεν αναγνωρίζει στα μέρη ένα δικαίωμα αρνησικυρίας σε έργα που αφορούν στην ανάπτυξη της περιοχής. Κατά την Ουρουγουάη, η συμφωνία υποχρεώνει τα μέρη να παράσχουν πληροφορίες με καλή πίστη, σχετικά με τα έργα που πρόκειται να υλοποιηθούν.

Το Δικαστήριο απέρριψε τους ισχυρισμούς της Ουρουγουάης. Έκρινε ότι η λειτουργία της Διοικητικής Επιτροπής (CARU) ήταν καθοριστική για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων συνεργασίας που έθετε η διμερής συμφωνία του 1975. Η Ουρουγουάη όφειλε να ενημερώσει την Αργεντινή διαμέσου της Επιτροπής, όταν επρόκειτο να εκδώσει τις πρώτες περιβαλλοντικές άδειες για το έργο. Εφόσον δεν το έπραξε, παραβίασε τις υποχρεώσεις επί της διαδικασίας που έθετε η διμερής συμφωνία[74]. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η ενημέρωση που έλαβε η Επιτροπή

απευθείας από τις εταιρείες καθώς και από άλλες μη κυβερνητικές πηγές, δεν υποκαθιστούν τη διαδικαστική υποχρέωση που βαρύνει την Ουρουγουάη, βάσει της διμερούς συμφωνίας[75].

Πριν προχωρήσει στην εξέταση των επικαλούμενων ουσιαστικών υποχρεώσεων της διμερούς συμφωνίας, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, κατά πάγια νομολογία, το βάρος της αποδείξεως φέρει το μέρος εκείνο που επικαλείται ορισμένα περιστατικά[76]. Το Δικαστήριο απέρριψε το επιχείρημα της Αργεντινής, σύμφωνα με το οποίο η προσέγγιση της προφύλαξης που, κατά την άποψή της, διέπει τη διμερή συμφωνία επιβάλλει στην Ουρουγουάη (και όχι στην Αργεντινή) να αποδείξει ότι το έργο δεν θα προκαλέσει σημαντική ζημία στο περιβάλλον. Σύμφωνα με το Δικαστήριο ούτε η προσέγγιση της προφύλαξης ούτε η συμφωνία του 1975 τεκμηριώνουν την αντιστροφή του βάρους της αποδείξεως και την απόκλιση από την ευρέως αναγνωρισμένη αρχή του *onus probandi incumbit actori*[77].

Το Δικαστήριο αναφέρθηκε, επίσης, στην πραγματογνωμοσύνη και στο, πρωτοφανές σε όγκο, επιστημονικό υλικό που τέθηκε υπόψη του από τα διάδικα μέρη. Ένα μέρος του υλικού αυτού παρουσιάστηκε ενώπιον του Δικαστηρίου από ειδικούς, οι οποίοι, όμως, δεν εμφανίστηκαν στο Δικαστήριο ως εμπειρογνώμονες/μάρτυρες, αλλά ως σύμβουλοι των μερών (*experts ex parte*), πράγμα το οποίο είχε ως αποτέλεσμα να μην μπορούν να εξεταστούν από τα μέρη ή/και τους δικαστές[78]. Το Δικαστήριο τόνισε ότι θα ήταν περισσότερο χρήσιμο για τη δίκη, εκείνοι που προσκομίζουν επιστημονικά και τεχνικά αποδεικτικά στοιχεία να εμφανίζονται ενώπιόν του ως εμπειρογνώμονες/μάρτυρες, ώστε να δίδεται η δυνατότητα υποβολής ερωτήσεων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι το Δικαστήριο έχει το ίδιο τη δυνατότητα, βάσει του Καταστατικού του[79], να αναθέσει τη διεξαγωγή έρευνας ή πραγματογνωμοσύνης σε ανεξάρτητα πρόσωπα (*experts ex curia*), πράγμα το οποίο δεν έπραξε στη συγκεκριμένη υπόθεση[80].

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διερεύνησε τις προβαλλόμενες παραβιάσεις των ουσιαστικών υποχρεώσεων της διμερούς συμφωνίας[81]. Η Αργεντινή ισχυριζόταν ότι η Ουρουγουάη παραβίασε, μεταξύ άλλων, την υποχρέωση συνεισφοράς στην καλύτερη δυνατή και ορθολογική χρήση του ποταμού, την υποχρέωση προώθησης μέτρων προκειμένου να μην αλλοιωθεί η οικολογική ισορροπία και την υποχρέωση πρόληψης της ρύπανσης και διαφύλαξης του υδάτινου περιβάλλοντος. Η Ουρουγουάη απάντησε

ότι δεν παραβίασε καμία υποχρέωσή της. Τα έργα κατασκευής και λειτουργίας των μονάδων επεξεργασίας χαρτοπολτού ήταν καθ' όλα σύμφωνα με τους εφαρμοστέους νόμους και κανονισμούς και πληρούσαν τις διεθνώς αναγνωρισμένες προδιαγραφές περί βέλτιστης διαθέσιμης τεχνολογίας (BAT standards). Εκπονήθηκαν μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων τόσο με βάση την εθνική νομοθεσία όσο και με βάση τις απαιτήσεις της Διεθνούς Εταιρείας Χρηματοδότησης, η οποία χρηματοδότησε μέρος των έργων.

Αφού εξέτασε τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισαν τα δύο κράτη, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ουρουγουάη δεν παραβίασε τις ουσιαστικές της υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συμφωνία του 1975, καθώς και από το γενικό (εθιμικό) διεθνές δίκαιο. Τα επιχειρήματα της Αργεντινής θα ήταν περισσότερο ισχυρά αν είχε αποδείξει ότι η κατασκευή και η λειτουργία των δύο μονάδων επεξεργασίας χαρτοπολτού θα μόλυνε τα ύδατα του ποταμού και θα προκαλούσε περιβαλλοντική ζημία στις παρακείμενες περιοχές και στα νόμιμα συμφέροντά της[82]. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι η δήλωσή του περί παραβίασης των διαδικαστικών υποχρεώσεων εκ μέρους της Ουρουγουάης, συνιστά το κατάλληλο μέσο επανόρθωσης της αδικοπραξίας.

Γ. Η σημασία της απόφασης

Η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Pulp Mills* παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς συνδυάζει πτυχές της περιβαλλοντικής προστασίας κοινών υδάτινων πόρων με τις απαιτήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης[83]. Παρόμοια ζητήματα είχαν τεθεί στην υπόθεση *Gabcikovo-Nagymaros* (Ουγγαρία/Σλοβακία, 1997)[84] και ακόμη παλαιότερα στη διαιτητική απόφαση *Lac Lanoux* (Γαλλία/Ελβετία, 1957)[85]. Ωστόσο, η συγκεκριμένη υπόθεση ήταν από πλευράς πραγματικού και νομικού πλαισίου πιο δεκτική εξελικτικής ερμηνείας ορισμένων αρχών του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος και του δικαίου περί διεθνών υδάτων. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε το νόημα και την κανονιστική τους αξία και προσδιόρισε την πρακτική εφαρμογή τους. Επιπλέον διευκρίνισε τα όρια της μονομερούς δράσης κράτους όταν λαμβάνει

αποφάσεις για τη χρήση κοινών υδάτινων πόρων, οι οποίες μπορεί να επηρεάσουν τα δικαιώματα άλλων κρατών.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε, εν πρώτοις, τη σημασία της καλύτερης δυνατής και ορθολογικής χρήσης κοινών υδάτινων πόρων. Αφού αναγνώρισε τον αλληλένδετο χαρακτήρα των δικαιωμάτων στην οικονομική ανάπτυξη και στην συνεχή διαφύλαξη του περιβάλλοντος, το Δικαστήριο συνέδεσε την καλύτερη δυνατή και ορθολογική χρήση του διεθνούς ποταμού με τη βιώσιμη ανάπτυξη, σημειώνοντας ότι: «τέτοια χρήση θα πρέπει να επιτρέπει τη βιώσιμη ανάπτυξη η οποία λαμβάνει υπόψη την ανάγκη συνεχούς διαφύλαξης του περιβάλλοντος του ποταμού με τα δικαιώματα οικονομικής ανάπτυξης των παρόχθιων κρατών»[\[86\]](#).

Την παραπάνω διαπίστωση ανέπτυξε περαιτέρω σε άλλο σημείο της απόφασής του: «το Δικαστήριο θεωρεί ότι η επίτευξη της καλύτερης δυνατής και ορθολογικής χρήσης προϋποθέτει στάθμιση αφενός μεταξύ των δικαιωμάτων και αναγκών των μερών ως προς τη χρήση του ποταμού για οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες και, αφετέρου, της υποχρέωσης να το προστατεύουν από οποιαδήποτε ζημία που οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να προκαλέσουν στο περιβάλλον»[\[87\]](#). Η καλύτερη δυνατή και ορθολογική χρήση κοινών υδάτινων πόρων θα πρέπει, συνεπώς, να απεικονίζει, σύμφωνα με την απόφαση, «την ανάγκη συμφιλίωσης των διαφόρων συμφερόντων των παρόχθιων κρατών ... καθώς επίσης και την ανάγκη στάθμισης μεταξύ της χρήσης των υδάτων και της προστασίας του ποταμού, σύμφωνα με το στόχο της βιώσιμης ανάπτυξης»[\[88\]](#). Το Δικαστήριο υπογράμμισε ακόμη ότι η άσκηση του δικαιώματος χρήσης των υδάτων του ποταμού κατά τρόπο που επηρεάζει το καθεστώς ή την ποιότητα των υδάτων του ποταμού δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά δίκαιη και ορθολογική χρήση, εφόσον δεν λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα του άλλου παρόχθιου κράτους στην κοινή πηγή και στην περιβαλλοντική προστασία[\[89\]](#). Από τη διαπίστωση αυτή συνάγεται ότι η χρήση από ένα παρόχθιο κράτος των υδάτων ενός κοινού ποταμού χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα του άλλου ή άλλων παρόχθιων κρατών και η ανάγκη περιβαλλοντικής προστασίας δεν είναι σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο. Στο σημείο αυτό η απόφαση συμπληρώνει την προηγούμενη νομολογία του Δικαστηρίου για το θέμα της δίκαιης και ορθολογικής χρήσης διασυνοριακών υδάτινων πόρων[\[90\]](#), και επεκτείνει την εμβέλεια της χρήσης αυτής στην προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος.

Κατά δεύτερο λόγο, το Δικαστήριο υπέδειξε στα μέρη τη μέθοδο για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης. Υπενθύμισε πρώτα την προηγούμενη νομολογία του και σημείωσε ότι εναπόκειται στα παρόχθια κράτη να αναζητήσουν λύσεις για τη συμφιλίωση της οικονομικής ανάπτυξης με την περιβαλλοντική προστασία που συγκροτούν τον εννοιολογικό πυρήνα της βιώσιμης ανάπτυξης[91]. Παρ' ότι απέφυγε εκ νέου να θίξει το ζήτημα της νομικής φύσης της βιώσιμης ανάπτυξης, αυτή τη φορά δεν περιορίστηκε σε μια ακόμη αόριστη αναφορά γύρω από την αντίληψη αυτή, αλλά την αντιμετώπισε σαν μια πολιτική που μπορεί να επηρεάσει την έκβαση της υπόθεσης και υπέδειξε στα μέρη ορισμένες πρακτικές εφαρμογές της. Υπογράμμισε ότι τα ενδιαφερόμενα κράτη μπορούν «μέσω της συνεργασίας να διαχειριστούν από κοινού τους κινδύνους στο περιβάλλον που ενδέχεται να προκαλέσουν τα σχέδια του ενός ή του άλλου, έτσι ώστε να προληφθεί η εν λόγω ζημία»[92]. Το Δικαστήριο αναγνώρισε έτσι ένα δικαίωμα στο οποίο μπορούν να επικαλεστούν και οι δύο πλευρές σε ό,τι αφορά τη διαχείριση περιβαλλοντικών κινδύνων και την πρόληψή τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η διμερής συμφωνία, που ρύθμιζε το καθεστώς διαχείρισης του ποταμού, έθετε το διαδικαστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο όφειλαν να κινηθούν τα δύο κράτη. Η ύπαρξη ενός κοινού μηχανισμού συνεργασίας, της Επιτροπής CARU, διευκόλυνε έτσι την πρακτική υλοποίηση της παραπάνω αρχής.

Μια άλλη πτυχή του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος, τη σημασία της οποίας ανέδειξε η απόφαση *Pulp Mills* είναι η αρχή της συνεργασίας. Το Δικαστήριο υπογράμμισε τη σημασία του κοινού μηχανισμού που τα μέρη είχαν συστήσει για τη διευκόλυνση της εφαρμογής της διμερούς συμφωνίας (Επιτροπή CARU), σημειώνοντας ότι δεν είναι απλώς ένας προαιρετικός μηχανισμός που εξυπηρετεί τη διευκόλυνση της συνεργασίας μεταξύ των δύο μερών. Η Επιτροπή CARU είναι, σύμφωνα με την απόφαση, ένας μόνιμος διεθνής οργανισμός με νομική προσωπικότητα, ο οποίος έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις κατά την εκτέλεση των ευρύτερων καθηκόντων που του ανατέθηκαν από τη συμφωνία του 1975[93], υπό τον περιορισμό της αρχής της εξειδίκευσης που διέπει όλους τους διεθνείς οργανισμούς[94]. Πρόκειται για ένα πλαίσιο συνεχούς διαβούλευσης μεταξύ των μερών και, ως εκ τούτου, κανένα από τα δύο μέρη δεν μπορεί να το παρακάμψει μονομερώς και να το αντικαταστήσει με άλλους διαύλους επικοινωνίας[95]. Έχοντας διαπιστώσει την πρόθεση των μερών να καταστήσουν αυτόν τον οργανισμό κεντρική συνιστώσα στην εκπλήρωση των

υποχρεώσεων συνεργασίας[96], το Δικαστήριο ερμήνευσε το περιεχόμενο των εν λόγω υποχρεώσεων και υπέδειξε στα μέρη τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να τις εκπληρώσουν[97]. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι για όσο διάστημα είναι σε εξέλιξη η διαδικασία συνεργασίας μεταξύ των μερών για την πρόληψη σημαντικής διασυνοριακής ζημίας, «το κράτος που προωθεί την υπό σχεδιασμό δραστηριότητα οφείλει να μην εγκρίνει τέτοιο έργο και, *a fortiori*, να μην το υλοποιήσει»[98]. Η απόφαση υπενθυμίζει, επίσης, την αρχή της καλής πίστης που θα πρέπει να διέπει κάθε μηχανισμό συνεργασίας, καθώς επίσης και τα χαρακτηριστικά της υποχρέωσης διαπραγμάτευσης και της συμπεριφοράς που συνεπάγεται η ενεργοποίηση της υποχρέωσης αυτής για τα ενδιαφερόμενα κράτη. Το Δικαστήριο παρέπεμψε ευθέως στην προηγούμενη νομολογία του για το ίδιο θέμα για να επιβεβαιώσει ότι η υποχρέωση διαπραγμάτευσης δεν υπονοεί μια υποχρέωση για τα μέρη να καταλήξουν οπωσδήποτε σε συμφωνία[99], καθώς επίσης και ότι «τα μέρη έχουν την υποχρέωση να συμπεριφερθούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι διαπραγματεύσεις να έχουν νόημα»[100].

Ένα άλλο σημείο που έθιξε το Δικαστήριο στην απόφαση *Pulp Mills* ήταν η αρχή της πρόληψης και της συνεχούς αξιολόγησης των επιπτώσεων ορισμένων δραστηριοτήτων στο περιβάλλον. Το Δικαστήριο υπογράμμισε τη σημασία της επαγρύπνησης και της πρόληψης για τη διαφύλαξη της οικολογικής ισορροπίας των υδάτινων πόρων[101] και υπενθύμισε ότι, κατά πάγια νομολογία, η γενική υποχρέωση των κρατών να μεριμνούν ούτως ώστε οι δραστηριότητες εντός της δικαιοδοσίας και του ελέγχου τους να σέβονται το περιβάλλον άλλων κρατών ή περιοχών πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας τους, αποτελεί εθιμική υποχρέωση[102]. Επεσήμανε ακόμη ότι η υποχρέωση διαφύλαξης του υδάτινου περιβάλλοντος και, ειδικότερα, η υποχρέωση πρόληψης της ρύπανσης είναι μια υποχρέωση δέουσας επιμέλειας σε σχέση με όλες τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα υπό τη δικαιοδοσία και τον έλεγχο κάθε μέρους. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η υποχρέωση αυτή προϋποθέτει όχι μόνο την υιοθέτηση κατάλληλων κανονισμών και μέτρων, αλλά επίσης ένα ορισμένο επίπεδο επαγρύπνησης στην υλοποίησή τους, συμπεριλαμβανομένης της άσκησης διοικητικού ελέγχου σε δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και της παρακολούθησης των δραστηριοτήτων που αναλαμβάνουν αυτοί οι φορείς, προκειμένου να διαφυλαχθούν τα δικαιώματα του άλλου μέρους[103]. Προσδιόρισε έτσι το νόημα και την εφαρμογή της αρχής της δέουσας επιμέλειας σε δραστηριότητες που μπορεί να προκαλέσουν διασυνοριακή ζημία που συνιστά μια θεμελιώδη αρχή του δικαίου του περιβάλλοντος.

Προέκταση της υποχρέωσης προστασίας και πρόληψης είναι, σύμφωνα με την απόφαση, η αρχή της συνεχούς αξιολόγησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων δραστηριοτήτων που μπορεί να προκαλέσουν διασυνοριακή ζημία. Παρ' ότι δεν προβλεπόταν ρητά από το συμβατικό δίκαιο μεταξύ των διαδίκων μερών στη συγκεκριμένη υπόθεση, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η υποχρέωση εκπόνησης μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων συνιστά πλέον εθιμική υποχρέωση. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρέωση πρόληψης και διαφύλαξης, όπως ορίζεται στις διατάξεις της διμερούς συμφωνίας, «θα πρέπει να ερμηνευθεί σε συμφωνία με μια πρακτική η οποία τα τελευταία χρόνια έχει τύχει τέτοιας αποδοχής μεταξύ των κρατών, που μπορεί πλέον να θεωρηθεί ως απαίτηση υπό το γενικό διεθνές δίκαιο να εκπονείται μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων όπου υφίσταται κίνδυνος ότι η προτεινόμενη βιομηχανική δραστηριότητα μπορεί να έχει σημαντική αρνητική επίπτωση σε διασυνοριακό πλαίσιο, ειδικότερα, σε κοινούς πόρους»[\[104\]](#).

Στο σημείο αυτό η απόφαση έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα, τονίζοντας ότι η δέουσα επιμέλεια και το συνακόλουθο καθήκον επαγρύπνησης και πρόληψης, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει ασκηθεί, εφόσον ένα μέρος που αναλαμβάνει δραστηριότητες που είναι πιθανό να επηρεάσουν σημαντικά το καθεστώς του κοινού ποταμού ή την ποιότητα των υδάτων του δεν διενήργησε μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων στις πιθανές συνέπειες των δραστηριοτήτων[\[105\]](#). Ως εκ τούτου, θα πρέπει να θεωρείται παράνομη, κατά το διεθνές δίκαιο, η ανάληψη ορισμένων δραστηριοτήτων που μπορεί να προκαλέσουν διασυνοριακή ζημία χωρίς να έχει προηγηθεί μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Ωστόσο, σε ό,τι αφορά τις προδιαγραφές μιας μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων η απόφαση παραπέμπει στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών, καθόσον «ούτε η συμφωνία του 1975 ούτε το γενικό διεθνές δίκαιο διευκρινίζουν το αντικείμενο και το περιεχόμενο μιας μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων»[\[106\]](#). Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο αναφέρθηκε στη νομική αξία κειμένων που υιοθετούν διεθνή όργανα, σημειώνοντας ότι οι στόχοι και αρχές για τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων που έχει δημοσιεύσει το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP) δεν είναι μεν δεσμευτικό κείμενο για τα Κράτη, αλλά ένα κείμενο που περιλαμβάνει κατευθυντήριες οδηγίες, οι οποίες θα πρέπει, πάντως, να λαμβάνονται υπόψη κατά

την υιοθέτηση εσωτερικών κανονισμών σχετικά με την περιβαλλοντική προστασία[107]. Συνεπώς, εναπόκειται σε κάθε κράτος να καθορίσει στην εσωτερική του νομοθεσία ή κατά τη διαδικασία έγκρισης του έργου, το ειδικό περιεχόμενο της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων που απαιτείται σε κάθε περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση και την εμβέλεια της προτεινόμενης δραστηριότητας και της ενδεχόμενης αρνητικής επίπτωσης αυτής της δραστηριότητας στο περιβάλλον, καθώς επίσης και την ανάγκη άσκησης δέουσας επιμέλειας κατά την διενέργεια της αξιολόγησης[108].

Ένα άλλο συναφές με το παραπάνω ζήτημα σημείο που εθίγη στην απόφαση αφορά στην υποχρέωση προηγούμενης διαβούλευσης με τα ενδιαφερόμενα μέρη κατά τη διαδικασία εκπόνησης μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Το Δικαστήριο αναζήτησε κατά πόσον το διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος επιβάλλει στα κράτη αυτήν την υποχρέωση και απεφάνθη ότι τέτοια υποχρέωση δεν υφίσταται[109]. Παρά ταύτα, στη συγκεκριμένη περίπτωση, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Ουρουγουάη είχε προβεί σε προηγούμενη διαβούλευση με τους κατοίκους που επρόκειτο να θιγούν από την κατασκευή των επίδικων έργων[110].

Εν κατακλείδι, η απόφαση Puir Mills ανέδειξε τα όρια που θέτει το σύγχρονο διεθνές δίκαιο σχετικά με τη χρήση διασυνοριακών υδάτινων πόρων και την περιβαλλοντική προστασία. Η διασύνδεση της καλύτερης δυνατής και ορθολογικής χρήσης κοινών υδάτινων πηγών με τη βιώσιμη ανάπτυξη, όπως τονίστηκε μέσα από την απόφαση, συνιστά μια ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα εξέλιξη σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των παρόχθιων κρατών, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει ένα χρήσιμο προηγούμενο για μελλοντικές περιβαλλοντικές διαφορές με παρόμοιο αντικείμενο. Επιπλέον, τα κράτη στο έδαφος των οποίων πρόκειται να αναληφθούν έργα που μπορεί να επηρεάσουν τη χρήση κοινών υδάτινων πόρων οφείλουν να επιδείξουν υψηλό επίπεδο δέουσας επιμέλειας για την προστασία των κοινών πηγών από ενδεχόμενη ζημία.

IV. Συμπερασματικές σκέψεις

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει ότι η νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου αναγνωρίζει ότι το περιβάλλον έχει μια αξία που πρέπει να προστατευθεί. Η υποχρέωση, εθιμικής προελεύσεως, περί προστασίας του περιβάλλοντος που βαρύνει τα κράτη δεν περιορίζεται πλέον στην αποφυγή της πρόκλησης ζημίας σε ένα άλλο κράτος, αλλά εκτείνεται στο περιβάλλον *per se*, ως ένα συλλογικό αγαθό που πρέπει να προστατευθεί. Το ζήτημα που ανακύπτει και θα πρέπει να διευκρινιστεί περαιτέρω είναι ποιες συγκεκριμένες υποχρεώσεις απορρέουν κάθε φορά για τα κράτη και σε ποια νομική βάση (γενικό διεθνές δίκαιο ή απλώς διμερείς συμβάσεις).

Εκτός από την γενικού χαρακτήρα αναγνώριση της προστασίας του περιβάλλοντος ως συλλογικού αγαθού, καθώς και ορισμένες διακριτικές αναφορές στις έννοιες της βιώσιμης ανάπτυξης, στις ανάγκες διαφύλαξης κοινών φυσικών πόρων και σε ορισμένες γενικές αρχές της περιβαλλοντικής προστασίας, η νομολογία του παγκόσμιου Δικαστηρίου σε σχέση με τα ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι χαρακτηρίζεται από τη δυναμική που έχει γνωρίσει σε άλλα πεδία του διεθνούς δικαίου, όπως π.χ. το δίκαιο περί διεθνούς κρατικής ευθύνης ή το δίκαιο της θάλασσας, όπου η συμβολή της νομολογίας υπήρξε καθοριστική για την περαιτέρω ανάπτυξη και εξέλιξη των σχετικών κανόνων.

Βεβαίως, δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε τους διαδικαστικούς περιορισμούς στη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου, οι οποίοι περιόρισαν, ως ένα βαθμό, τις δυνατότητες ενασχόλησής του με περιβαλλοντικές διαφορές. Παρά ταύτα, όπως διαπιστώθηκε, το Δικαστήριο είχε ευκαιρίες να ασχοληθεί με διαφορές που είχαν περιβαλλοντικές προεκτάσεις για τα διάδικα μέρη, τις οποίες όμως δεν αξιοποίησε επαρκώς. Η νομολογία του για τα ζητήματα που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος είναι, κατά γενική ομολογία, συντηρητική και διστακτική^[111]. Το Δικαστήριο δεν ερμήνευσε τους κανόνες του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος κατά τρόπο τέτοιο ώστε να συμβάλλει καθοριστικά στην περαιτέρω ανάπτυξή τους και στη ρύθμιση κρίσιμων και περιβαλλοντικά ευαίσθητων ζητημάτων. Ενδεχομένως η στάση του αυτή να υπαγορεύτηκε από τα ειδικά χαρακτηριστικά του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος. Ως γνωστόν, το διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος είναι ένας σχετικά νέος κλάδος του διεθνούς δικαίου, που περιλαμβάνει κανόνες συμβατικούς στην πλειονότητά τους και με χαμηλή κανονιστική πυκνότητα, προϊόντα έντονων και επίπονων διαπραγματευτικών συμβιβασμών. Η ερμηνεία και εφαρμογή τέτοιων

κανόνων υπό το φως των ειδικών περιστατικών μιας υπόθεσης συνιστά ένα δυσχερές εγχείρημα και ενυπάρχει ο κίνδυνος μετατροπής του ρόλου του δικαστικού σώματος από δικαιοδοτικό σε δικαιοθετικό. Ο κίνδυνος αλλοίωσης του δικαιοδοτικού του ρόλου είναι πολύ πιθανό να απέτρεψε το Δικαστήριο από το να ασχοληθεί εκτενέστερα με την εξελικτική ερμηνεία και εφαρμογή των ραγδαία αναπτυσσόμενων περιβαλλοντικών κανόνων και αρχών.

Η πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Pulp Mills* αποτελεί, αναμφισβήτητα, μια θετική εξέλιξη στη νομολογία περί προστασίας του περιβάλλοντος. Το Δικαστήριο αποσαφήνισε τη σημασία και τις συνέπειες ορισμένων διεθνών περιβαλλοντικών κανόνων, ενισχύοντας τις σχετικές υποχρεώσεις των κρατών. Επιβεβαίωσε, ακόμη, ότι οι κανόνες του διεθνούς δικαίου διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην προστασία κοινών φυσικών πηγών. Επιπλέον, προσδιόρισε την ύπαρξη εθιμικού κανόνα γενικής εφαρμογής σχετικά με την υποχρέωση εκπόνησης μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων για δραστηριότητες που ενδέχεται να προκαλέσουν διασυνοριακή ζημία.

Αναμένουμε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις αποφάσεις του Δικαστηρίου στις δύο υποθέσεις περιβαλλοντικού χαρακτήρα που εκκρεμούν ενώπιόν του – υπόθεση σχετικά με τους *Ψεκασμούς με αέριο τοξικών* (Εκουαδόρ κ. Κολομβίας) και υπόθεση για τη *Φαλινοθηρία στην Ανταρκτική* (Αυστραλία κ. Ιαπωνίας), για να διαπιστώσουμε εάν το Δικαστήριο θα εξακολουθήσει να κινείται προς την κατεύθυνση της ενεργητικότερης συνεισφοράς στην ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ανησυχιών στη διεθνή έννομη τάξη.

[1] Το 1972 συγκλήθηκε η πρώτη συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον στη Στοκχόλμη και ιδρύθηκε το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP). Για μεγαλύτερη ανάλυση βλ. A. Kiss-J-D. Sicault, « La Conférence des Nations Unies sur l' environnement », *Annuaire Français de Droit International*, 1972, σ. 603-624 και J.-P. Beurier, *Droit International de l' Environnement*, 4e éd., Pedone, Paris, 2010.

[2] Το Διεθνές Δικαστήριο είναι ένα από τα κύρια όργανα της παγκόσμιας οργάνωσης

των Ηνωμένων Εθνών. Για μεγαλύτερη ανάλυση βλ. Στ. Περράκης, Το Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001, Χ. Δίπλα, Το Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2003 και Χ. Δίπλα- Εμμ. Δούση, Το Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών. Σύνοψη νομολογίας 1980-2000, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001,.

[3] Το Τμήμα αυτό συγκροτήθηκε βάσει του άρθρου 26 παρ. 1 του Καταστατικού του Δικαστηρίου το οποίο ορίζει ότι: «Το Δικαστήριο δύναται, οποτεδήποτε, να συγκροτεί ένα ή περισσότερα τμήματα αποτελούμενα από τρεις ή περισσότερους δικαστές, όπως ορίζει το Δικαστήριο, για να επιληφθούν ειδικών κατηγοριών υποθέσεων, για παράδειγμα εργασιακές υποθέσεις και υποθέσεις που αφορούν στη διαμετακόμιση και τις επικοινωνίες». Βλ. επίσης Χ. Δίπλα, όπ.π., σ. 36 και επ. και R. Ranjeva, «L'environnement, la Cour Internationale de Justice et sa chambre spéciale pour les questions d'environnement », Annuaire Français de Droit International, 1994, σ. 433-441.

[4] Από την έναρξη λειτουργίας του, στις 22 Μαΐου 1947 έως την 1η Οκτωβρίου 2010, εκατόν σαράντα εννέα υποθέσεις έχουν εγγραφεί στο πινάκιο του Δικαστηρίου. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <https://www.icjci.org/docket/index.php?p1=3&PHPSESSID=7c07754a4bdea16b7a1f29ca2ab4b8fd> (1.10.2010)

[5] Υπόθεση για τους Ψεκασμούς με αέριο τοξικών (Aerial Herbicides Spraying), Εκουαδόρ κ. Κολομβίας. Βλ. <https://www.icj-cij.org/docket/files/138/14470.pdf> (15.10.2010).

[6] Υπόθεση για τη Φαλαινοθηρία στην Ανταρκτική (Whaling in the Antarctic), Αυστραλία κ. Ιαπωνίας. Βλ. <https://www.icj-cij.org/docket/files/148/15953.pdf> (15.10.2010).

[7] Σύμφωνα με το άρθρο 34 παρ. 1 του Καταστατικού του Δικαστηρίου: «Μόνο Κράτη δύνανται να είναι διάδικοι ενώπιον του Δικαστηρίου».

[8] Για μεγαλύτερη ανάπτυξη, βλ. Χ. Δίπλα, όπ.π., σ. 52-79.

[9] Το άρθρο 36 παρ. 1 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου ορίζει ότι: «Στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου περιλαμβάνονται όλες οι υποθέσεις τις οποίες οι διάδικοι υποβάλλουν σε αυτό και όλα τα ζητήματα τα οποία προβλέπονται ειδικά στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών ή σε συνθήκες και συμβάσεις εν ισχύ».

[10] Πλήθος περιβαλλοντικών συμφωνιών ορίζει ως αρμόδιο το Διεθνές Δικαστήριο για την επίλυση διαφορών που ενδέχεται να ανακύψουν μεταξύ των συμβαλλομένων

μερών ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεών τους.

[11] Σύμφωνα με το άρθρο 36 παρ. 2 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου: «Τα κράτη μέρη στον παρόν Καταστατικό δύνανται οποτεδήποτε να δηλώσουν ότι αναγνωρίζουν, *ipso facto* και χωρίς ειδική σύμβαση, ως υποχρεωτική τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου, έναντι οποιουδήποτε άλλου κράτους που αναλαμβάνει την ίδια υποχρέωση, για όλες τις νομικές διαφορές που αφορούν: α) την ερμηνεία μιας συνθήκης, β) κάθε ζήτημα διεθνούς δικαίου, γ) την ύπαρξη γεγονότος το οποίο, αν διαπιστωνόταν, θα αποτελούσε παραβίαση διεθνούς υποχρεώσεως, δ) τη φύση ή την έκταση της δέουσας επανορθώσεως για την παραβίαση διεθνούς υποχρεώσεως». Εξήντα περίπου Κράτη έχουν υποβάλει τέτοιες δηλώσεις, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα.

[12] Άρθρο 65 παρ. 1 του Καταστατικού.

[13] Σε σχέση με αυτό το θέμα, βλ. τη γνωμοδότηση του ΔΔ στην υπόθεση για τη Νομιμότητα της απειλής ή χρήσης των πυρηνικών όπλων σε ένοπλη σύρραξη, της 8ης Ιουλίου 1996, όπου το Δικαστήριο αρνήθηκε να γνωμοδοτήσει για το ερώτημα που του έθεσε η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας σχετικά με τις συνέπειες των πυρηνικών όπλων στην υγεία και το περιβάλλον, καθώς το υποβαλλόμενο ερώτημα δεν εντασσόταν στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του αιτούντος οργάνου. Βεβαίως, το Δικαστήριο γνωμοδότησε για το ίδιο ερώτημα, όταν του ετέθη από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, όργανο με ευρύτερη αρμοδιότητα, ICJ Reports 1996, σ. 66 και επ.

[14] Η υπόθεση αυτή ήχθη στο Δικαστήριο το 1993.

[15] Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι το κρατικό συμφέρον δεν συμπίπτει πάντοτε με το συμφέρον των πολιτών, ιδίως σε ό,τι αφορά τις οικονομικές προτεραιότητες. Μπορεί λ.χ. το ίδιο το κράτος να συμβάλλει ή να ανέχεται την περιβαλλοντική υποβάθμιση.

[16] Για πλήρη ανάλυση, βλ. *Treves T. et al.* (επιμ.), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2009.

[17] Όλες οι αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου, καθώς και άλλα έγγραφα σχετικά με τις υποθέσεις, ανευρίσκονται στην ιστοσελίδα <https://www.icj-cij.org>.

[18] Απόφαση της 9ης Απριλίου 1949, ICJ Reports 1949, σ. 4, σ. 22.

[19] Η αρχή αυτή είχε διατυπωθεί το 1941 από διαιτητικό δικαστήριο στην υπόθεση Trail Smelter (ΗΠΑ κ. Καναδά), απόφαση της 11ης Μαρτίου 1941, United Nations,

Reports of International Arbitral Awards, τόμ. III, σ. 1905.

[20] Για περαιτέρω, βλ. *P. Birnie-A. Boyle-C. Redgwell*, *International Law & the Environment*, Oxford Univ. Press, Oxford, 2009, σ. 143 και επ.

[21] Report of the International Law Commission, A/56/10, 2001, σ. 370. Για μεγαλύτερη ανάλυση βλ. *J. Barboza*, "International Liability for the Injurious Consequences of Acts not Prohibited by International Law and Protection of the Environment", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye*, τόμ. 247, τχ. III, 1994, σ. 291-405.

[22] Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1974 Γερμανία κ. Ισλανδίας, ICJ Reports 1974, σ. 200, παρ. 64.

[23] Ibid.

[24] Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *Χ. Δίπλα*, ό.π., σ. 232 και επ. και τις εκεί παραπομπές σχετικά με τις επικρίσεις που δέχθηκαν οι αποφάσεις αυτές.

[25] Συγκεκριμένα δήλωσε ότι: «Στην περίπτωση κατά την οποία θα αμφισβητηθεί η βάση της απόφασης, ο αιτών μπορεί να ζητήσει την εξέταση της κατάστασης σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού. Η καταγγελία από τη Γαλλία, με την επιστολή της 2ας Ιανουαρίου 1974, της Γενικής Πράξης για τον ειρηνικό διακανονισμό των διεθνών διαφορών, η οποία αναφέρεται ως ένας από τους τίτλους αρμοδιότητας του Δικαστηρίου στην υπόθεση αυτή, δεν θα παρακωλύσει αυτή καθαυτή την κατάθεση ενός τέτοιου αιτήματος», Διάταξη της 20ης Δεκεμβρίου 1974, ICJ Reports 1974, σ. 476, παρ. 63.

[26] Διάταξη της 22ας Σεπτεμβρίου 1995, ICJ Reports 1995, σ. 290, παρ. 5. Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *Χ. Δίπλα- Εμμ. Δούση*, ό.π., σ. 159 και επ.

[27] Ibid, σ. 306, παρ. 63.

[28] Ibid, σ. 306, παρ. 64.

[29] *C. Qiong Wu*, "A Unified Forum? The New Arbitration Rules for Environmental Disputes Under the Permanent Court of Arbitration", *Chinese Journal of International Law*, τόμ. 3, 2002, σ. 263-270.

[30] Βλ. *P.H.F. Bekker*, "Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests Case", *American Journal of International Law*, τόμ. 90, τχ. 1, 1996, σ. 280-286, *S. M.*

Tokarz, “A Golden Opportunity Dismissed: The New Zealand v. France Nuclear Tests Case”, *Denver Journal of International Law*, τόμ. 26, τχ. 4, 1997-1998, σ. 745-758.

[31] Βλ. τις γνώμες των δικαστών Weeramantry, Koroma και Palmer, *ICJ Reports* 1995, σ. 317 και επ., 363 και επ., 381 και επ. αντίστοιχα.

[32] *ICJ Reports* 1995, σ. 319.

[33] *Ibid*, σ. 345 και επ.

[34] Απόφαση της 26ης Ιουνίου 1992 για τις προδικαστικές ενστάσεις, *ICJ Reports* 1992, σ. 240.

[35] Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *Χ. Δίπλα- Εμμ. Δούση*, όπ.π., σ. 78 και επ.

[36] Διάταξη της 13ης Σεπτεμβρίου 1993, *ICJ Reports* 1993, σ. 322.

[37] Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *A. Anghie*, “Certain Phosphate Lands in Nauru”, *American Journal of International Law*, τόμ. 87, τχ. 2, 1993, σ. 282-288.

[38] Γνωμοδότηση της 8ης Ιουλίου 1996, *ICJ Reports* 1996, σ. 226. Για τα περιστατικά της υπόθεσης, βλ. *Χ. Δίπλα-Εμμ. Δούση*, όπ.π., σ. 252 και επ.

[39] Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *P.H.F. Bekker*, “Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, *American Journal of International Law*, τόμ. 91, 1997, σ. 126-133, *M. J. Matheson*, “The opinions of the International Court of Justice on the threat or use of nuclear weapons”, *American Journal of International Law*, τόμ. 91, 1997, σ. 417-435 και *J. Salmon*, “Le problème des lacunes à la lumière de l’avis ‘licéité de la menace ou de l’emploi d’armes nucléaires’ rendu le 8 juillet 1996 par la Cour Internationale de Justice”, *Mélanges en l’honneur de Nicolas Valticos: droit et justice*, Pedone, Paris, 1999, σ. 197-214, *Α. Σκόρδας*, Η καθοδηγητική λειτουργία του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης και η μετέωρη κανονιστικότητα του διεθνούς δικαίου. Οι γνωμοδοτήσεις της 8.7.1996 ως προς τη νομιμότητα της απειλής ή χρήσης πυρηνικών όπλων, *Νόμος και Φύση*, Σειρά περιβαλλοντικού δικαίου, αρ. 6, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000.

[40] *ICJ Reports* 1996, σ. 243, παρ. 34.

[41] *J. E. Viñuales*, “The contribution of the International Court of Justice to the development of international environmental law: a contemporary assessment”, *Fordham International Law Journal*, vol. 32, 2008, σ. 232-258.

[42] Βλ. ενδεικτικά, Report of the International Law Commission, doc. A/56/10, 2001, σ. 177 και επ. και σ. 281, σ. 338.

[43] ICJ Reports 1996, σ. 241, παρ. 29.

[44] ICJ Reports 1996, σ. 242, παρ. 30.

[45] Απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 1997, ICJ Reports 1997, σ. 7 και επ.

[46] Για μεγαλύτερη ανάλυση της υπόθεσης, βλ. *Χ. Δίπλα-Εμμ. Δούση*, όπ.π., σ. 135 και επ. Επίσης *P. R. Williams*, "International Environmental Dispute Resolution: The Dispute Between Slovakia and Hungary Concerning Construction of the Gabčíkovo and Nagymaros Dams", *Columbia Journal of Environmental Law*, τόμ. 19, 1994, σ. 2-57.

[47] Όπ.π., σ. 41, παρ. 53.

[48] Όπ.π., σ. 78, παρ. 140.

[49] Βλ. χωριστή γνώμη, ICJ Reports 1997, σ. 88 και επ., κυρίως σ. 97, 112 και 114.

[50] Όπ.π., σ. 78, παρ. 140.

[51] Όπ.π., σ. 42, παρ. 54.

[52] Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *E. L. Preiss*, "The international obligation to conduct an environmental impact assessment: The ICJ case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros project", *New York University Environmental Law Journal*, τόμ. 7, 1999, σ. 307-351.

[53] *L. Egan*, "Argentina, Uruguay Split over Planned Pulp Mills", *Washington Post*, 14.8.2005, A 16.

[54] Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *L. R. Golchereh*, "Argentina v. Uruguay: how domestic political interests foster frivolous international lawsuits and shape state behavior", *Southwestern Journal of Law and Trade in the Americas*, τόμ. 14, 2007-2008, σ. 383 και επ.

[55] United Nations, Treaty Series, τόμ. 1295, τχ. I-21425, σ. 340.

[56] *C. R. Payne*, "Pulp Mills on the River Uruguay: The International Court of Justice Recognizes Environmental Impact Assessment as a Duty under International Law",

ASIL Insights, τόμ. 14, τχ. 9.

[57] Απόφαση της 20ης Απριλίου 2010, ICJ Reports 2010, σ. 9.

[58] Η υποβολή αιτημάτων διαταγής προσωρινών μέτρων αποτελεί μια συνηθισμένη πρακτική ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου. Σύμφωνα με το άρθρο 41 παρ. 1 του Καταστατικού του Δικαστηρίου «Το Δικαστήριο έχει την εξουσία να υποδεικνύει, εφόσον εκτιμά ότι οι περιστάσεις το απαιτούν, τα προσωρινά μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν για να διαφυλαχθούν τα δικαιώματα κάθε διαδίκου». Για περαιτέρω ανάλυση σχετικά με τη διαδικασία περί προσωρινών μέτρων, βλ. *Χ. Δίπλα*, όπ.π., σ. 138 και επ.

[59] Διαταγή της 13ης Ιουλίου 2006, ICJ Reports 2006, σ. 118, παρ. 20.

[60] Όπ.π., σ. 132, παρ. 72.

[61] Όπ.π., σ. 125, παρ. 46. Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *A. Alvarez-Jimenez*, “Inter-State Environmental Disputes, Provisional Measures and the International Court of Justice’s Order in the Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay”, *Temple Journal of Science, Technology and Environmental Law*, τόμ. 25, τχ. 2, 2006, σ. 161-172.

[62] Όπ.π., σ. 133, παρ. 80.

[63] Όπ.π., σ. 133, παρ. 81.

[64] *Ibid.*

[65] Η Ουρουγουάη είχε προηγουμένως προσφύγει στους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών της Κοινής Αγοράς MERCOSUR, επικαλούμενη την παραβίαση εκ μέρους της Αργεντινής της συμφωνίας της Asunción. Ζήτησε αποζημίωση ύψους 400 εκατ. δολαρίων για την παράλειψη της Αργεντινής να αποτρέψει τον αποκλεισμό της κυκλοφορίας μεταξύ των δύο χωρών. Το *ad hoc* διαιτητικό δικαστήριο που συγκροτήθηκε για να επιληφθεί της διαφοράς απέρριψε το αίτημα της Ουρουγουάης. Βλ. *M. K. Lee*, “The Uruguay Paper Pulp Mill Dispute: Highlighting the Growing Importance of NGOs and Public Protest in the Enforcement of International Environmental Law”, *Sustainable Development Law and Policy*, τόμ. 7, 2006-2007, σ. 72-73.

[66] Διαταγή της 23ης Ιανουαρίου 2007, ICJ Reports 2007, σ. 3.

[67] ICJ Reports 2010, σ. 25 και επ., παρ. 48-66.

[68] «Στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου περιλαμβάνονται όλες οι υποθέσεις τις οποίες οι διάδικοι υποβάλλουν σε αυτό και όλα τα ζητήματα τα οποία προβλέπονται ειδικά στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών ή σε εν ισχύι συνθήκες και συμβάσεις».

[69] Όπ.π., παρ. 52.

[70] Όπ.π., παρ. 55.

[71] Όπ.π., παρ. 79.

[72] Ibid.

[73] Όπ.π., παρ. 80-158.

[74] Όπ.π., παρ. 107.

[75] Όπ.π., παρ. 110.

[76] Όπ.π., παρ. 162.

[77] Όπ.π., παρ. 164.

[78] Όπ.π., παρ. 167.

[79] Το άρθρο 50 του Καταστατικού ορίζει ότι «το Δικαστήριο δύναται οποτεδήποτε να αναθέτει τη διεξαγωγή έρευνας ή πραγματογνωμοσύνης σε οποιοδήποτε πρόσωπο, σώμα, γραφείο, επιτροπή ή άλλο όργανο της εκλογής του». Για μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. *C.P.R. Romano*, "The role of experts in international adjudication", in: SFDI, *Le droit international face aux enjeux environnementaux*, Pedone, Paris, 2010, σ. 181-187.

[80] Το Δικαστήριο έχει κάνει χρήση αυτής της δυνατότητας μόνο μία φορά, στην υπόθεση για το Στενό της Κέρκυρας, ICJ Reports 1949, σ. 247.

[81] Όπ.π., παρ. 169-266.

[82] Σύμφωνα με μια άποψη, η προσφυγή της Αργεντινής υπαγορεύτηκε από καθαρά πολιτικές σκοπιμότητες βλ. *L.R. Golchereh*, "Argentina v. Uruguay: how domestic political interests foster frivolous international lawsuits and shape state behavior", *Southwestern Journal of Law and trade in the Americas*, τόμ. 14, 2007-2008, σ. 379-407.

[83] Βλ. τη Διαταγή της 30ης Νοεμβρίου 2006 (προσωρινά μέτρα), όπ.π., παρ. 80.

[84] Όπ.π., απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 1997, ICJ Reports 1997, σ. 7 και επ.

[85] United Nations, Reports of International Arbitral Awards, τόμ. XII, σ. 281.

[86] Απόφαση της 20ης Απριλίου 2010, όπ.π., παρ. 75.

[87] Όπ.π., παρ. 175.

[88] Όπ.π., παρ. 177.

[89] Ibid.

[90] Υπόθεση Gabcikovo-Nagymaros, όπ.π. Επίσης υπόθεση σχετικά με την εδαφική δικαιοδοσία της Διεθνούς Επιτροπής του ποταμού Oder που εκδικάστηκε το 1929 από το πρόγονο σχήμα του Διεθνούς Δικαστηρίου, το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης, PCIJ Series A, υπ' αριθ. 23, σ. 27.

[91] Όπ.π., παρ. 76.

[92] Όπ.π., παρ. 77.

[93] Όπ.π., παρ. 87.

[94] Όπ.π., παρ. 89.

[95] Όπ.π., παρ. 90.

[96] Όπ.π., παρ. 93.

[97] Όπ.π., παρ. 102 έως 150.

[98] Όπ.π., παρ. 144.

[99] Όπ.π., παρ. 150, όπου το Δικαστήριο παραπέμπει στη γνωμοδότηση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης στην υπόθεση της Σιδηροδρομικής επικοινωνίας μεταξύ Λιθουανίας και Πολωνίας, PCIJ Series A/B, υπ' αριθ. 42, σ. 116.

[100] Όπ.π., παρ. 146. Το Δικαστήριο παραπέμπει εδώ στην απόφασή του στην υπόθεση για την Υφαλοκρηπίδα της Βόρειας Θάλασσας, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κ. Δανίας και Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κ. Ολλανδίας, ICJ Reports 1969, σ. 47, παρ. 85.

[101] Όπ.π., παρ. 188.

[102] Όπ.π., παρ. 193.

[103] Όπ.π., παρ. 197.

[104] Όπ.π., παρ. 204.

[105] Ibid.

[106] Όπ.π., παρ. 205.

[107] Ibid.

[108] Ibid.

[109] Όπ.π., παρ. 216.

[110] Όπ.π., παρ. 219.

[111] Βλ. Χ. Δίπλα, όπ.π., σ. 229, C. Quiong Wu, όπ.π., σ. 263, J. Vinuales, όπ.π., σ. 258, E. Preiss, όπ.π., σ. 342.